

Ansiokas synteesi Suomesta sodassa

Henrik Meinander: Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaisema. Kustannusosakeyhtiö Siltala 2009. 428 s.

■ Henrik Meinander on eri yhteyksissä suomalaista niin kutsuttua uutta sotahistoriaa arvioidessaan paikantanut sen ongelmat mikronäkökulmaan: Suomea vuosina 1939–44 luodessaan tämä tutkimus hylkää rakenteelliset selitykset ja pitkän aikavälin tarkastelun eikä myöskään kytke suomalaista sodankäyntiä eurooppalaisiin puitteisiinsa. Kritiikki on osin oikeutettua, jos kohta on muistettava, että valtaosa tutkimuksesta, joka kategorisoituu uudeksi sotahistoriaksi, on väitöskirja- ja post doc -vaiheessa olevien tutkijoiden tekemää, joten he eivät vielä ole tutkijanurallaan synteesivaiheessa. Lisäksi on syytä korostaa, että postmoderniksi luonnehdittu synteesijä karttava tutkimus ei kaihda kansainvälistä otetta, vaikka tutkimuskohde olisikin paikallinen. Uusi suomalainen sotahistorian tutkimushan ammentaa teoreettisia ja metodologisia virikkeitä ennen näkemättömällä tavalla kansainvälisestä tutkimuksesta. Esimerkkinä tästä voi mainita Meinanderinkin hyödyntämän saksalaisen kokemushistorian paradigman,

joka on juurtunut suomalaiseseen tutkimukseen ennen muuta Ville Kivimäen ansiosta.

Henrik Meinander ei onneksi tyydy vain arvioimaan muiden kirjoituksia, vaan teoksessaan *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaishana* hän osoittaa, millä tavoin on mahdollista kirjoittaa sotahistoriallista tutkimusta, jossa (kansainvälis)poliittinen, yhteiskuntahistoriallinen ja kokemushistoriallinen näkökulma yhdistyvät moniääniseksi ja ajallisesti monikerroksiseksi analyysiksi, tässä tapauksessa Suomesta ja suomalaisista toisessa maailmansodassa ja erityisesti vuonna 1944. Esimerkiksi teoksen luvussa ”Kesäkuu” Karjalan kannaksen suurhyökkäystä tarkastellaan paitsi suomalaisesta näkökulmasta myös osana Saksan ja Neuvostoliiton välistä voimainmittelöä. Tähän poliittiseen ja sotilaalliseen analyysiin Meinander yhdistää sodan kokemisen tason. Kysymykset miesten kokemasta pelosta, pakokauhusta ja toisaalta kestämisestä tiivistyvät juuri kesään 1944. Tähän yhteyteen liittyy luontevasti myös vuosien 1939–44/1945 kuoleman kulttuuri: kaatuneet sotilaat ja läheisen menetykseen liittyvä surutyö. Valtaosalle lukijoita kuvaus kaatuneiden sotilaiden kuljetamisesta kotipaikkakunnan multiin ja sankarihautajaisista ei tietenkään tarjoa sinänsä mitään uutta, mutta oleellista onkin nähdä Meinanderin hahmottama yhteys makro- ja mikrotason välillä. Hän osoittaa, kuinka yksityinen ja julkinen elämänpiiri liudentuivat yhdeksi sotaa käyvässä yhteiskunnassa ja kuinka kansalli-

nen kytkeytyi kansainväliseen. Juhannuksena kaatuneen Väinö Kosolan leski, joka miehensä ja tämän kahden niin ikään kaatuneen veljen hautajaisissa pelkäsi, että tuulipuuskan sammuttama kynttilänliekki antoi viestin vainajan joutumisesta kadotukseen, suri omaa yksityistä suruaan, mutta hautajaiset paikantuvat myös osaksi maailmanpolitiikkaa. Hitlerin pyrkimys hallita Itämeren ja Stalinin suunnittelema operaatio Bagration jättivät peruuttamattoman jälkensä myös Kosolan perheen elämään. Tämän laajemman näkökulman unohtamisesta ja keskittymisestä yksinomaan Koskelan leskirouvan suruun Meinander nuorta tutkijapolvea varoittaa.

Henrik Meinanderin teos on ansiokas monella tapaa. Syvälinen perehtyminen suomalaiseen ja kansainväliseen tutkimukseen on luonnollisesti hyvän tutkimuksen perusedellytys, ja lisäksi Meinander on tehnyt laajaa perustutkimusta. Ruotsin kytkeminen mukaan tarkasteluun on perusteltua, kun lähtökohtana on Suomen näkeminen osana toista maailmansotaa. Suomenruotsalaisen kulttuurin ja poliittisen keskustelun valottamista pidän erityisen tervetulleena, koska se on jäänyt suomenkielisessä tutkimuksessa turhan vähälle.

Se, mistä Meinanderia on syytä erityisesti kiittää, on hänen tapansa kirjoittaa selkeää, ilmavaa tekstiä. Kiitos kuuluu tietenkin myös Paula Autiolle erinomaisesta suomennoksesta. Esitystapansa vuoksi Meinanderin tutkimus aukeaa myös niin kutsutulle suurelle yleisölle, ja luenkin teosta myös painavana puheenvuo-

rona keskustelussa historioitsijoiden roolista tämän päivän Suomessa. Meinander on valinnut kaksoisstrategian ja kirjoittaa tämän mukaisesti e-akateemiselle lukijakunnalle, mutta julkaisee myös kansainvälisesti.

Ammattihistorioitsijoita tarvitaan kansalaiskeskustelussa suomalaisuudesta; olenkin varma, että Meinanderin teosta lukevat viimeistään nyt vakuuttuvat erillissotateetin ontoudesta. Lisäksi Meinander korostaa perusteellisesti argumentoiden Suomen ja Saksan välisen liittosuhteen tärkeyttä molemmille osapuolille: Saksa tarvitsi Suomea hallitakseen Itämeren ja Suomi oli riippuvainen Saksan ase- ja viljatoimituksista. Tärkeää on myös se, että Meinander suhteuttaa suomalaisten sotakokemukset toisen maailmansodan kokonaisuuteen. Koettua kärsimystä ei voi yksilönäkökulmasta tietenkään vertailla, mutta Meinander muistuttaa, että numeraalisissa kokonaistarkastelussa Suomi ei ollut eniten kärsimään joutuneita eurooppalaisia maita.

Suomi 1944 on kirjoitettu paitsi selkeästi myös kiihкотomasti. Meinander toteaa esipuheessaan, kuinka toisen maailmansodan syyllisyys- ja moraalikysymyksiä on tutkimuskentän sirpaloituessa alettu tarkastella yhä kapeammin, ja muistuttaa historiallistavan ja kontekstualisoivan otteen tärkeydestä. Kontekstualisointi ei rajoitu teoksessa vain sota-ajan poliittisten ja sotilaallisten päättäjien toiminnan erittelyyn, vaan teksti kokonaisuudessaan viestii pyrkimystä ymmärtää sota-ajan todelli-

suutta ja ihmisten mentaliteettia niiden omilla ehdoilla. Esimerkiksi luvussa ”Kesäkuu” kuvataan (s. 204) vaikuttavan vähäeleisellä tavalla käytännöllistä ja toimivaa ratkaisua kaatuneiden kuljettamiseksi haudattavaksi kotiseudulle: ”Rautatiekuljetukset eivät juuri vaatineet viranomaisilta erityisjärjestelyjä. Vaunut, joilla oli viety rintamalle miehiä, ammuksia, aseita ja muita tarvikkeita, palasivat pian täynnä kaatuneita, haavoittuneita, lomalaisia ja evakkoja.”

Henrik Meinanderin tutkimus on aikaperspektiiviltään kiinnostavan monitasoinen. Teos rakentuu 12 luvusta, jotka etenevät tammikuusta joulukuuhun 1944. Kukin luku keskittyy yhteen teemaan, joka useimmiten kytkeytyy luontevasti kyseiseen kuukauteen. Koko teosta kannattelevalle näkemykselleen uskollisena Meinander kääntää ensimmäisessä luvussa katseen Suomen rajojen ulkopuolelle. Puna-armeija aloitti Leningradin pohjoispuolella 14. tammikuuta suurhyökkäyksen Saksan Pohjoista Armeijaryhmää vastaan. Tappioista huolimatta saksalaiset välttyivät romahdukselta ja vetäytyivät Narvan rintamalle, mikä vaikutti ratkaisevasti jatkosodan keston ja suomalaisten sotakokemukseen. Teemojen sisällä Meinander hahmottaa ajallisesti erimittaisia kehityskulkuja; välillä kyse on vuosista 1939–44, toisessa yhteydessä palataan vuoteen 1918. Sodan vaikutuksia ja merkitystä pohtiessaan ja muistitietoa hyödyntäessään Meinander liikkuu sodan jälkeisessä Suomessa aina 2000-luvulle. Lisäksi hän esit-

tää kiinnostavan, postmodernia ajattelua leimaavan tulkinnan historian monista ajoista. Talvi-, jatko- ja Lapin sota on perinteisesti nähty toisiinsa kytkeytyvinä episodeina maailmansodan sivunäyttämöllä, eikä tätä tarkastelutapaa ole syytä hylätä. Toisaalta jo vuosi 1944 rakentui ihmisten kokemuksissa sirpaleittain: helmikuun ilmahyökkäykset, kesän suurhyökkäys ja Lapin sota saatettiin kokea erillisinä sotina.

Teoksesta välittyy Henrik Meinanderin vankka poliittisen historian hallinta. Suomen kytkeytyminen Saksan ja Neuvostoliiton väliseen kamppailuun ja siihen kytkeytyvä sotilaallinen ja maan sisäinen poliittinen kehitys tulevat vakuuttavasti valotetuiksi. Myös taloutta ja väestöä koskevia kysymyksiä käsitellään huolellisesti. Muistitietoa Meinander kytkee luontevasti näihin poliittisiin ja yhteiskuntahistoriallisiin tarkasteluihin. Koska kyse on myös suurelle yleisölle tarkoitettua teoksesta, teoreettisten ja metodologisten keskustelujen rajaaminen pois leipätekstistä on ymmärrettävää. Odotin kuitenkin, että teoksen yksi keskeinen teema eli ihmisten sotakokemukset, jotka tiivistyvät termiin ’tunne-*maisema*’, olisi käsitteellisesti avattu viiteapparaatissa. Myöskään kirjallisuusluettelo ei juurikaan auta eteenpäin, kun pyrkii hahmottamaan ’tunne-*maiseman*’ kytköksiä kansainväliseen historiatieteelliseen keskusteluun. Muistelukulttuurista Meinander kirjoittaa niin ikään ankkuroimatta sitä varsinaisesti mihinkään teoreettisiin lähtökohtiin, joita muistitie-

toon ja kollektiiviseen/kulttuuriseen muistiin suorastaan hämmentävässä määrin liittyy. Kokemukseen ja muistiin liittyvät kysymykset ovat löytäneet tiensä myös suomalaisen historian tutkimukseen, ja Henrik Meinander tulee toivottavasti osallistumaan myös temaatiikkaan liittyvään teoreettisempaan keskusteluun.

Yksi Henrik Meinanderin itselleen asettamista tutkimuskysymyksistä on, kuinka toinen maailmansota on vaikuttanut suomalaisten kansalliseen itsemääräykseen ja muistelukulttuuriin. Kysymyshän on niin moniulotteisesta ilmiöstä, että siitä syntyisi useampikin tutkimus. Meinander pohtii kysymystä eri yhteyksissä läpi teoksen, mutta luin erityisesti viimeisen luvun alalukua ”Muisti ja unohdus” vastauksena tähän kysymykseen. Ymmärrän Meinanderin pitävän suomalaisten kollektiivista muistia edelleen ideologisesti latautuneena ja varsin yhtenäisenä ja näin ollen vastakohtana länsieurooppalaiselle fragmentoituneelle muistelukulttuurille (s. 397). Näin voi tietenkin tulkita, varsinkin jos tarkastelun painopiste on 1990-luvun uuisänmaallisessa käänteessä ja sen tuottamassa muistissa. Totta myös on, että *Tuntematon sotilas* on yhtenäistänyt suomalaisten käsityksiä sodasta. Olisin kuitenkin odottanut, että Meinander olisi tarkastellut sodan muistamista myös kulttuurisen kamppailun näkökulmasta ja huomionut tässä yhteydessä paremmin 1960- ja 1970-luvun heittämän radikaalin haasteen sotavuosien tulkinnalle. Meinander viittaa perhe- ja suku-

tarinoihin, jotka muokkaavat ihmisten tulkintoja sodasta, ja toteaa, että aina 1990-luvulle saakka sodasta pääsivät puhumaan lähinnä sotaveteraanit, lotat ja heidän ikätoverinsa (s. 397). Tämän jälkeen puheenvuoroja ovat käyttäneet myös muut ryhmät. Lotat epäilemättä muistelivat perhepiirissä enemmän kuin julkisuudessa, mutta voi myös perustellusti väittää, että julkisen häpäisyn kokemuksesta johtuen monet myös vaikenivat, ja vasta 1990-luvun ”kunnianpalautus” rohkaisi heitä puhumaan.

Suomi 1944 on huolellisesti viimeistely. Muutamissa kohdissa Henrik Meinanderin tarkkaavaisuus on kuitenkin lipsunut. Sivulla 336 hän kirjoittaa suojeluskuntien lakkauttamisesta marraskuun alussa ja jatkaa, että runsaan kahden kuukauden kuluttua lakkautettiin myös Lotta Svärd ja Aseveliliitto. Lotta Svärd kuitenkin lakkautettiin valtioneuvoston päätöksellä jo 23.11. eli noin kahden viikon kuluttua suojeluskuntien lakkauttamisesta. Aseveliliitto lakkautettiin tammikuussa 1945. Sivulla 338 Meinander nostaa esiin Maanpuolustuksen tukisäätiön, josta hänen mukaansa tuli ”luonnollisesti suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestöjen tärkein perinteiden vaalija”. Lotta Svärdin suhde suojeluskuntiin oli toki kiinteä, mutta järjestö oli myös itsenäinen toimija, mistä taloudelliset järjestelytkin kertovat. Osa Lotta Svärdin kokonaisvarallisuudesta (keskusjohtokunta, piiri- ja paikallistaso) ehdittiin siirtää ennen järjestön lakkauttamista Suomen Naisten Huoltosäätiölle, joka oli perustettu lokakuun lopus-

sa. Valtiolle luovutetut varat ohjattiin tätä tarkoitusta varten perustettuun Alli Paasikiven säätiöön, eikä Maanpuolustuksen tukisäätiölle, kuten suojeluskuntien varat. Suomen Naisten Huoltosäätiötä on myös pidettävä tärkeimpänä lottaperinteen vaalijana ennen 1990-lukua.

Henrik Meinander kertoo teoksessaan kansakunnan selviytymistarinan. Henkilö-, alueellisista ja aineellisista menetyksistä huolimatta Suomi säilytti itsenäisyytensä, mutta ymmärsi myös tarpeen luoda toimivat suhteet Neuvostoliittoon. Tulevaisuuteen kurottamisesta kertovat vuodesta 1945 alkaen syntyneet suuret ikäluokat. Kaikki eivät selvinneet sodasta, mutta Leenu-tamma pääsi palaamaan kotiin Etelä-Pohjanmaalle (s. 356). ”Talon tytär ei malttanut odottaa, että asemamiehet olisivat avanneet vaununovet ja laittaneet laskeutumissillan paikoilleen, vaan huusi kärsimättömästi: ’Onko siellä Leenu?’ Vaunusta kuului hirnahdus vastaukseksi. Ratapihalla ilosta itkevä tyttö taputteli hevosta: ’Leenu, sinä tulit, sinä tulit. Jussi ei tule.’”

Tiina Kinnunen